

הקרב במגדל-נוניא (טריכאי) לחוף ים כנרת - הקרב הימי היהודי הראשון בעולם בתקופת מרד החורבן

ד"ר ינון שבטיאל

אגם הכנרת נודע היה בעת העתיקה בשמות נוספים כמו ימה של טבריה, ים הגליל ובעיקר נקרא בשם ים גֶנְסֶר. האגם זכה לחיבה יתרה מעטם של סופרי העת העתיקה ותואר על ידם כמקור מים חיים ומשובחים בזכות היות האגם כלי קיבול לנהר הירדן. לימים זכה האגם להפוך לאחד האתרים החשובים ביותר לפעילותו של ישו ופינות חמד שמסביב לכנרת הפכו לאתרים מקודשים לנצרות וכיום הם עומדים בזכות עצמם ברשימת האתרים המתוירים ביותר בעולם הנוצרי, יחד עם בית לחם וירושלים. כך באיזור הבטיחה, (בית ציידא), באזור כפר נחום, בכורסי שבמזרח הכנרת, במוצא הירדן בדרום הכינרת וכמובן שאף בפינות קסומות שבצפון מערב האגם.

בתקופת ימי הבית השני היו חופי הכנרת מיושבים באוכלוסיה יהודית נרחבת בכפרים ועיירות שתושביהם התפרנסו בעיקר מדייג. רבים היו נמלי הדייג שבה וכמה מהם נחשפו או בחפירות ארכיאולוגיות, בהן התגלו עוגנים עתיקים ורציפי עגינה קדומים, או בשנות שפל של הכנרת, בהן בצבצו מזחים ואבני קשירה לסירות. אפילו סירה עתיקה זכר לצי הדייגים הלוחם של מגדל, התגלתה והפכה בקרב מדריכי התיירים להיות "הסירה של ישו". סירה זו שוכנת לה כבוד במוזיאון "בית יגאל אלון" בקיבוץ גֶינְסֶר. מחקרה הרשמי של הסירה העלה שרב הסיכוי שמדובר בסירת דייגים שקשורה הייתה לקרב הימי לו מוקדש מאמר זה.

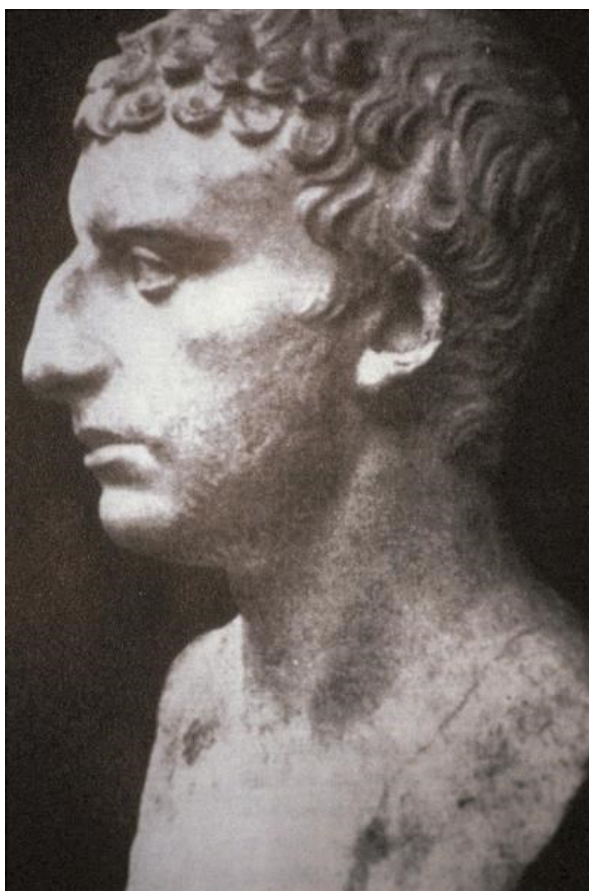
לאחרונה חשפה הארכיאולוגית דינה אבשלום גורני, במגדל, בית כנסת יהודי קדום מן המאה הראשונה לספירה ובו ממצא ארכיאולוגי נדיר של אבן מעוטרת במנורה, משני צידיה בזיכי שמן, ומוקפת בעיטורי קשתות המזכירים את חזית המקדש. לדעת החופרת מדובר באבן עליה הניחו יהודי מגדל את מגילת ספר התורה בזמן הקריאה בתורה, שהייתה נהוגה בבתי כנסת שהיו קיימים שעה שבית המקדש עמד על מכונו. האתר עדיין אינו מוסדר לביקורים אך על הדו"ח הראשוני של הממצאים ניתן לקרוא באתר רשות העתיקות.

על הפוריות של איזור האגם יעיד התיאור הבא פרי עטו של ההיסטוריון יוסף בן מתתיהו (יוספוס פלביוס): "חבל הארץ המשתרע לאורך אגם גֶנְסֶר ונושא אף הוא שם זה (בקעת גֶנְסֶר), מצטיין ביופיו ובתכונותיו המופלאות. בזכות אדמתו הדשנה גדלים בו כל סוגי הצמחים ואין גם זן אחד שנפקד ממקומו. יושבי החבל הזה נוטעים עצים מכל הסוגים והאוויר כה נוח עד כי הוא מתאים לגידולים של מינים שונים ביותר זה מזה; עצי אגוז שיאה להם קור חורפי, גדלים כאן בשפע לצד עצי תמר המשגשגים בחום לוחט ובסמיכות להם - עצי תאנה וזית שדרוש להם מזג אויר מתון יכול אדם לומר כי ניכר כאן מאמץ של הטבע לחבר בעל כורחם בין מינים מנוגדים ונערכת תחרות מבורכת בין עונות השנה ... לא זו בלבד שגדלים בו פירות שונים זה מזה עד להפתיע אלא גם משך

תנובתם ארוך מן הרגיל. הגפן והתאנה- מלכות הפרי נותנות את פריין עשרה חודשים רצופים בשנה ושאר הפירות מבשילים כסדרם כל ימות השנה..." מלח', ג', 516 – 519).

על ים גִּנְסֵר עצמו מספר יוסף בן מתתיהו כי "מימיו מתוקים וטובים מאוד לשתיה והם נקיים... מיני הדגים שונים בטעמם ובמראהם מדגים בכל מקווה מים אחר, נהר הירדן חותך את האגם... הוא חוצה את אגם גִּנְסֵר לאורכו" (יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים ברומאים, ג', 506 – 515. מעובד מתרגום אולמן).

הישוב המוכר לנו מן המקורות של אותה תקופה כישוב מצטיין בתחום הדייג, היה היישוב מגדל נוניא – מגדל הדייגים ובשמו היווני 'טריכאי' שמשמעותו מקום המלחת הדגים, דבר שהעיד על מרכזיותו של היישוב שהיה מקור הדגה הטובה ביותר לעשייתם של דגים מלוחים. (כך על פי ההיסטוריון הרומי סטראבו). שלוותם וחייהם של כפרי הדייגים מסביב לכנרת ובראשם מגדל, הופרו עם הכיבוש הרומי את ארץ ישראל והגיעו לפגיעה אנושה בהם בזמן דיכוי של המרד הגדול בגליל, ע"י הצבא הרומי.

בשנת 66 לספירה דומה היה שסיר הלחץ בתוכו התבשלה מרירות, סבל כלכלי מסים כבדים, מערכת יחסים עכורה שבין יהודים לנוכרים, ובתוספת של הרבה שנאה, אותה יצקו השלטונות הרומאיים – סיר לחץ זה עמד לפני פיצוץ. גם המתונים שבין ההנהגה היהודית הבינו שלא ניתן לעצור את ההתפרצות המתקרבת כנגד השלטון הרומי. להנהגת המרד שישבה בירושלים היה ברור שכל מסע צבאי שאמור יהיה

לתגבר את הכוחות הרומאיים בדיכוי המרד, לכשיפרוץ, יתרכז בגליל. כדי לקדם פניו של כוח זה, נשלח לגליל מי שהיה אמור להכשיר את הגליל לעמוד בפני הצבא הרומי העצום שהחל מתרכז בחופי עכו והוא מונה כ- 60.000 חיילים. אדם זה שקיבל על עצמו את תפקיד אלוף פיקוד הצפון (שהיה ללא כל נסיון צבאי), נודע לימים כהיסטוריון שחיבר את אחד מספרי ההיסטוריה החשובים והנלמדים ביותר של התקופה והמכונה בשם "מלחמת היהודים ברומאים" (למעשה הותיר בידינו 4 ספרים). שמו של האיש יוסף בן מתתיהו וכשהסגיר עצמו לרומאים וזכה להיות סמוך על שלחנם של קיסרי רומא מהשושלת הפלבגנית, שינה את שמו ליוספוס פלביוס.

עד כמה שתהיה דמותו שנויה במחלוקת, הן כיהודי שבגד בעמו, או כמי שהיה האדם האחרון שהתאים למשימה אליה נשלח, העדות שלו הכתובה, לגבי מה שהתרחש במרד זה, זו עדות של

מקור ראשון בן אלפיים שנה ואין זולתו לתיאור עוקב ומפורט של הוויית חייהם של יהודי ארץ ישראל בכלל ושל הגליל בפרט בתקופת בית שני.

עם פרוץ המרד נקטו היהודים בגליל בטקטיקה אותה הכתיב יוספוס, לפחות בקרב האוכלוסייה שראתה בו את מנהיגה, שהרי רבים עוד יותר היו מתנגדיו. האוכלוסייה היהודית, שלא הייתה מאורגנת במסגרת צבאית רחבה ומסודרת, העדיפה להתבצר בתוך הכפרים, לבנות חומות מסביב ליישובים, לחפור מחילות מסתור תת קרקעיות ולהכשיר מקלטים במערות טבעיות שנראו פעורות בראשי צוקים תלולים (ראו מאמר מקיף בנדון: שבטיאל, י', תשס"ט, "מקלטי מצוקים בגליל בתקופת מרד החורבן", בתוך: גרוסמרק, צ', גורן, ח', עבאסי, מ', (עורכים), מחקרים חדשים של הגליל, תל חי, עמ' 3 – 21).

התארגנות להתקפות של קרבות יזומים פנים מול פנים נגד הרומאים היו מועטות ביותר, עקב היתרון המספרי והכוח המאורגן והיעיל שהציב למערכה האויב הרומאי.

יוצא מן הכלל היה הקרב שהתחולל בטריכאי: מלבד המצור הממושך על יודפת (47 יום) ועל גמלא (30 יום), נכבשו כפרי הגליל ע"י הרומאים בקצב מהיר ביותר. ציפורי וטבריה נכנעו ללא קרב ופליטי המורדים התקבצו עכשיו בטריכאי שהייתה גם מבוצרת ומוגנת בחומות היטב מכל צידה כשאגם הכנרת (ים גֶנֶסֶר) משמש לה עורף הגנה ממזרח ומהווה מכשול ימי טבעי.

נמלה של טריכאי היה בנוי משני חלקים: איזור של רציפים פתוחים ואיזור של חלקת ים מוגנת היטב בסוללה שרוחבה 6 מ' ואורכה היה כ- 70 מ'. חלק זה נבנה מפני סערות החורף כאשר הרוחות המזרחיות והצפוניות גולשות מהרי הגולן ומעלות גלים גבוהים ומסוכנים. תושבי טריכאי שמספרם לפי יוספוס הגיע ל-40 אלף בני אדם, אף הכינו מבעוד מועד כמאתיים סירות דייג שעברו הסבה לספינות קרב. הצבא הרומי החל בהתארגנות לקראת התקפה על טריכאי ומפקדם טיטוס (המצביא הרומאי שהיה אחראי על שריפת בית המקדש), החל להלהיב את לוחמיו בנאום שלפני הקרב. כשהחלה ההתקפה הרומאית הראשונה, הפליגו ספינות הקרב היהודיות לים, קירבו את הספינות זו לזו ומטווח מתוכנן היטב ירו חיצים לעבר האוייב שעל החוף. טיטוס הזעיק תגבורת ופתח בהתקפה כבדה על התושבים שהתבצרו על החוף עדיין מחוץ לעיר. יחידות של חיל הפרשים הרומי בפיקודו האישי של טיטוס פרצו את קו ההגנה היהודי ורמסו בפרסות הסוסים את המורדים היהודים. מחלוקת שפרצה בעיצומו של הקרב בין התושבים הקבועים לבין הפליטים שהגיעו אל עירם, יצרה אוירה עכורה שהשפיעה מייד על כל המערכה. טיטוס שתפס את המתרחש בקרב היהודים ניצל את האנדרלמוסיה ועודד את צבאו לתקוף את חומות העיר. עם פרוץ החומות החל טבח ביהודים ללא אבחנה ובעטיו נסיגה מבוהלת של הכוח היהודי המסוכסך. חלק מהמורדים התעשת, זינק לים ופתח בשחייה כדי להצטרף לסירות המלחמה היהודיות שעגנו במרחק בטוח משדה הקרב העקוב מדמם של יהודי טריכאי (מלח', ג', 522 – 531).

כמיטב הדוקטרינה הרומית האכזרית שאין להשאיר קיני התנגדות של מורדים בשום שלב ומקרה, ניתנה הוראה ע"י אביו של טיטוס, אספסינוס, שהגיע לחוף, לבנות רפסודות כדי לצאת לים הפתוח ולהמשיך את הלחימה ביהודים שבים. נגרים מחיל ההנדסה הרומי איתרו בקלות עצים לבנייה

ובזמן קצר הוכנו רפסודות גדולות דיין לשאת יחידות קשתים ולגיונרים על גבן. הרפסודות הושקו לים גָּנֶסֶר ומייד התבררה נחיתותם הרבה של הדייגים שהיו מצוידים בעיקר באבנים מול כוח מחץ של קשתות וחיצים. מלחמת אבנים בקשתות כמוה כמלחמת קשתות בתותחים. מטר האבנים שהושלך מסירות היהודים נתקל במטרייה צפופה של מגינים שרק גרמו לרעש של שקשוק בפוגעם במתכת. מדי פעם הצליחו לוחמי סירה יהודית לחדור בין הרפסודות ולהסב נזק לרומאים אחדים, אך יתר הלגיונרים שברפסודה המותקפת נהגו לדקור בחניתותיהם ולשלח חיצים לגופם החשוף של המתקיפים הנועזים, לגרום להתהפכות הסירות ולצלילתן לתהומות האגם. אלה שמצאו עצמם נאבקים על חייהם בים וניסו לטפס על הרפסודות מתוך מעשה גבורה אחרון ולהכות ברומאים עד מותם, מצאו עצמם מתים בלהב החרבות הרומאיות, עוד בטרם הספיקו לבצע את משימתם. תוך כדי קרב החלו הרומאים לכתר את סירות הלוחמים היהודיים ואז כשראו הלוחמים היהודיים כי ידם על התחתונה, ניסו להבקיע עם סירותיהם את המצור של הרפסודות ולחתור לחוף עירם המובסת. אך גם אז עוד בטרם קפצו לחוף, השיגום חיצים ורומחים של כוח העתודה הרומי שהמתין ערוך ומוכן על חופה של טריכאי הכבושה.

בכל פרטי הקרב הנורא שנמסר על ידי יוספוס לא ויתר הסופר על תיאורים קשים של גופות הלוחמים שצפו על פני הכינרת ומספר הנופלים, לפי דבריו, בעיר ובקרב הימי היו 6700 איש.

לאחר מיגורו של הכוח הימי של היהודים נכנס אספסינוס לטריכאי, העניק חנינה לניצולים מתושביה הקבועים של העיר ואת יתר המורדים שנותרו בחיים ושהגיעו מישובים אחרים, את אלה ראה כמתסיסים וכמסוכנים והחליט לטפל בהם ביד קשה. הוא העבירם לטבריה ובעצת יועציו ציווה להרוג 1200 זקנים וחלשי גוף, 6000 צעירים יהודים נשלחו לקיסר נירון כפועלים ו- 30.400 נמכרו לעבדות. היה זה סוף עצוב לאלה שפרצו דרך ללוחמה ימית יהודית.

המבקרים בבית יגאל אלון השוכן בקיבוץ גָּנֶסֶר יגלו כאן את הסירה הקדומה ביותר שנמשתה מהכנרת לפני שנים אחדות. כאמור בפתח יתכן שזו אחת הסירות של אותם לוחמים נועזים מאנשי מגדל נוניא – טריכאי העיר היהודית שלחופו של האגם.

טריכאי חזרה להיות למגדל נוניא ולמקור הדגים המלוחים המשובחים בתקופת התלמוד, יחד עם יישובים נוספים בגליל, זכתה העיר לפריחה כלכלית ולשגשוג וכבר נודעה לא רק בזכות הדגים המלוחים שלה, אלא גם בזכותה של ילידת המקום, גיבורת העולם הנוצרי שמסמלת את החזרה למוטב, הלא היא מרים המגדלית שנודעה כ"אשה חוטאת" שהייתה מעריצתו הגדולה של ישו וזכתה בשל כך גם להוצאת שבעה שדים מגופה (לוקס, ח', 2) - וגם לראות אותו קם לתחייה (מרקוס, טז, 9).